

WEIDEVOGELBESCHERMING IN WATERLAND 1995

Frank Visbeen en Truus Bouwhuis

Voor het 13e jaar beschermden in 1994 in Waterland boeren en vrijwilligers samen legfels van weidevogels. Deze activiteit gebeurde onder supervisie van het Samenwerkingsverband Waterland. Het Samenwerkingsverband Waterland (svw) bestaat sinds 1982 en wordt gevormd door de Werkgroep Jonge Boeren Waterland, de Milieufederatie Noord-Holland, het Centrum voor Landbouw en Milieu en enkele 'ongebonden' natuurbeschermers. Het svw wil in Waterland agrarisch natuur- en milieubeheer bevorderen door overleg, onderzoek, voorlichting en uitvoering van praktische maatregelen.

Omvang

Na een bescheiden start in 1982 heeft de in 1988 ingezette groei zich in 1994 voortgezet (*figuur 1, zie volgende pagina*). De oproepen in lokale kranten en huis-aan-huis-bladen, radio-interviews en mondelinge reclame leverden ruim 60 nieuwe vrijwilligers op, zodat het aantal vogelaars met 34 personen groeide tot 194. Door deze toename was het mogelijk het aantal boerenbedrijven uit te breiden tot 119. Door deze toename en door uitbreiding binnen de bestaande bedrijven, is het areaal afgezocht land flink toegenomen: van 2173 tot 2690 ha. De meeste afgezochte percelen bevinden zich in Waterland-Oost.

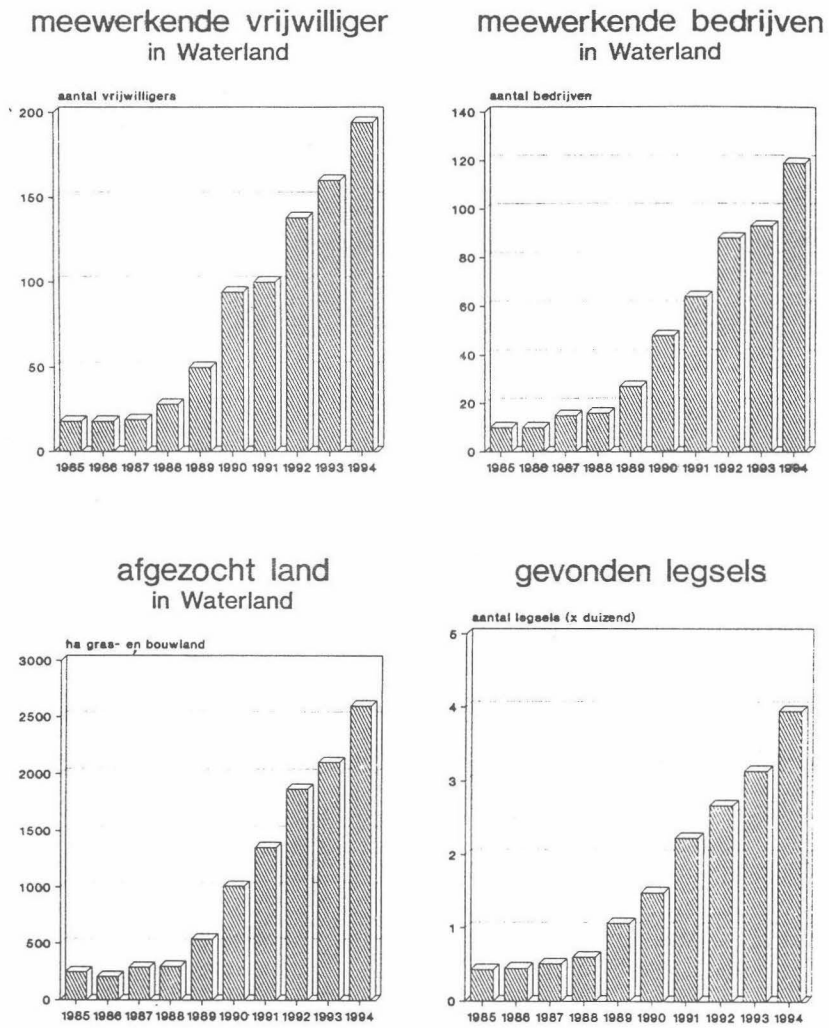
nestvondsten

In Waterland is op tenminste 2690 ha naar weidevogellegfels gezocht. Daarop zijn 4078 legfels aangetroffen van 22 soorten. Tabel 1 (pag. ...) geeft een overzicht van het aantal gevonden legfels per soort.

—steltlopers—

Zoals gebruikelijk zijn van de Kievit (1882) de meeste legfels gevonden, gevolgd door de Grutto (1150). Op ruime afstand volgen Scholekster (295) en Tureluur (263). Verrassend is dat in 1994 méér legfels gevonden zijn van de Kemphen (10). Buiten het 'bolwerk' Opperwoud en Binnengouw is er weer één bij Ransdorp aangetroffen (hetzelfde perceel als in 1993 (!) en hier is nota bene natuurbouw gepland d.w.z. het aanleggen van moeras).

In de omgeving van Ransdorp zijn bijna alle Watersnippen gevonden. Tevens is een nestje van deze 'hemelgeit' aangetroffen in de Monnickenmeer en het Oostzanerveld. Een kleine kolonie Kluten (4) in de buurt van Uitdam is beschermd.

figuur 1. De ontwikkeling van de nestbescherming in Waterland (1985-1994). Weergegeven zijn het aantal vrijwilligers en bedrijven; het oppervlak van afgezocht gras- en bouwland en het totaal aantal gevonden legsels.

—eenden—

Het aantal legsels van Wilde Eend bedraagt 74 en van de Slobeend 54. Van de Krakeend werden maar liefst 6 legsels gevonden. Zomertaling (3), Tafeleend (2) en Kuifeend (4) blijven schaars. De aangebrachte voorzieningen voor Bergeenden in de vorm van ingegraven pijpen en plastic vaten hadden wederom geen succes. Wel hebben zij weer 'gezellig' in het 'bekende' schuurtje nabij Uitdam gebroed (zie ook Visbeen, 1994).

—zangvogels—

Er zijn minder legsels van Veldleeuwerik (14) en een gelijk aantal van de Graspieper (5) gevonden vergeleken met 1993 (respectievelijk 17, en 5). We dachten dat de Gele Kwikstaart vorig jaar geheel op zijn retour was, maar gezien de vele zangwaarnemingen lijkt het een goed jaar voor deze soort te zijn geweest en er zijn maar liefst 5 legsels gevonden.

—overige—

De Meerkoet (147) vormt het sluitstuk van de groep 'algemene broedvogels'. Ook van Vissdief (34) zijn veel legsels gevonden. Dit aantal komt voor rekening van het beschermen van twee kolonies in Oostzaan en het Ilperveld. De Kokmeeuw is met 8 legsels aanwezig. De Knobbelzwaan scoorde met tien legsels. Van de Waterhoen of ook wel rietkip zijn 5 legsels gevonden. De Grauwe Gans sluit de rij met 1 legsel, gevonden in de Poppendammerweeren.

dichtheid aan gevonden legsels

De dichtheid komt op 159 legsels/100 ha, hoger dan in 1993 (153/100 ha). Deze toename komt voor rekening van de Kievit die met een dichtheid van 74 legsels/100 ha broedde (1993:67). Ook Grutto, Scholekster en Wilde Eend zijn in hogere dichtheden aangetroffen. Een afname zagen we vooral bij Slobeend.

De dichtheden bevestigen het positieve beeld van de weidevogelstand in Waterland. Ook op de nieuwe percelen, waar bescherming voor het eerst plaatsvindt, worden veel legsels gevonden. Dit, gecombineerd met de trage grasgroei, waardoor men lang de tijd had om de aanwezige legsels te vinden, zal ongetwijfeld voor het hoge gemiddelde hebben gezorgd.

—grasland—

Het beweide land was in 1994 vogelrijker dan in 1993 (142/100 ha tegen 130/ha). De hogere dichtheid op weiland zal waarschijnlijk veroorzaakt zijn doordat de inscharringsdata later vielen. Hierdoor vestigen weidevogels zich over een langere periode. Rust lijkt essentieel voor de vestigingen. Voorbeweid land was in 1994

vogelarmer, namelijk 107 per 100 ha tegen 139 per 100 ha in 1993. In verhouding werd er weinig land voorbereid (1994: 60 ha, 1993:89 ha)

Op maailand vonden we 197 legsels per 100 ha (tabel 1). Het maailand was in 1994 iets minder vogelrijk dan in 1993 (216/100 ha). Dit verschil is deels toe te schrijven aan het lage aantal vestigingen (21/100 ha) ná het maaien. In 1991 waren dat er 16/100 ha, in 1992 27/100 ha en 1993 52/100 ha. Het gaat hierbij vooral om Kievit (175) en Scholekster (49).

Op onbeperkt maailand nestelen 190 broedparen per 100 ha, op beperkt maailand is de dichtheid het hoogst: 265 legsels/100 ha. Dit komt vooral voor rekening van de Grutto. Voordat conclusies worden getrokken over het effect van het beheer van beperkt en onbeperkt maailand is het belangrijk zich te realiseren dat de percelen met maaibeperkingen in het algemeen voor weidevogels gunstig gelegen zijn en dat in het verleden deze gebieden zijn aangewezen op grond van hun vogelrijkdom.

—bouwland—

De dichtheid op de 34 ha bouwland was 374/100 ha. Op bouwland zijn legsels van Kievit (95), Scholekster (24), Grutto (1), Wilde Eend (5), Veldleeuwerik (1) en Meerkoet (1) gevonden (tabel 1). De dichtheid aan Kievit (279/100 ha) is ruim drie maal zo groot als op maailand en bij de Scholekster bijna zes keer zo groot. Het aantal Grutto's op bouwland was dit jaar beduidend minder dan in 1993 (10). Zij werden in 1993 voornamelijk gevonden in de snijrogge. Dit gewas was in 1994 afwezig, omdat het inzaaien onmogelijk was door het natte najaar.

lotgevallen

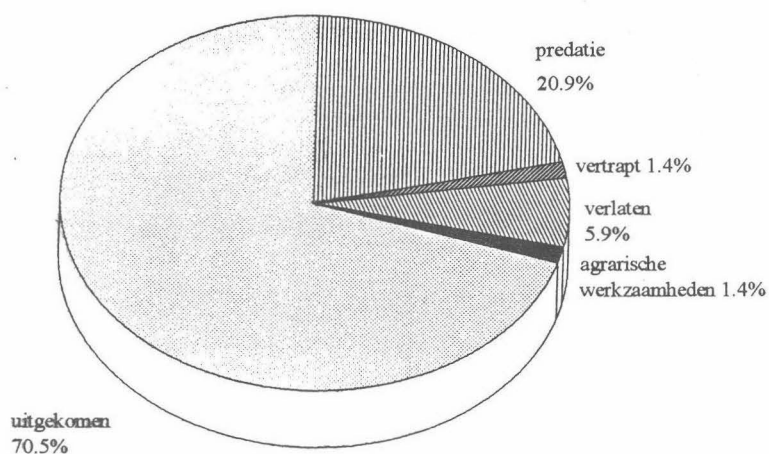
In figuur 2 (zie pag. 24) zijn de lotgevallen van alle gevonden legsels weergegeven. Daaruit blijkt dat 70 % is uitgekomen (1993: 66½%). Predatie¹ (1994: 21%;) en verlaten (1994: 6%) zijn de grootste verliesposten. De nestbeschermers hebben naar behoren gefunctioneerd, want slechts 1% van de legsels is door toedoen van het vee verloren gegaan. Bij veldwerkzaamheden als rollen, emissie-arm aanwenden van mest, wiersen en maaien sneuvelde slechts 1% van de legsels. Dit is een minimum, daar niet altijd de uitgemaaide legsels worden gevonden.

Op maailand is 69 % van de legsels uitgekomen, op weiland 67 %. De vestigingen ná het maaien waren beduidend minder succesvol namelijk 50 %. Op bouwland was het broedsucces dit jaar ongekend hoog (1994: 86 %; 1993: 63 %; 1992:81 %). Het bouwland geeft Kievit en Scholekster goede kansen de eieren succesvol uit te broeden.

Tabel 1. Aantal in 1994 gevonden legsels, de dichtheid aan gevonden legsels per 100 ha. ($n \geq 10$) en uitkomstpercentage op maailand (beperkt en onbeperkt, inkl. vestigingen na maaien), weiland (inkl. voorbeweid land), bouwland en het totaal van het onderzochte gebied. **n** = aantal legsels; **d** = dichtheid aan gevonden legsels per 100 hectare; **%uit** = percentage uitgekomen legsels; . = geen betrouwbare waarde te berekenen.

1994 soort	MAAILAND			WEILAND			BOUWLAND			TOTAAL		
	n	d	%uit	n	d	%uit	n	d	%uit	n	d	%uit
scholekster	160	12	61	69	11	61	24	71	77	295	11	67
kievit	1107	84	72	410	64	71	95	279	88	1882	74	74
grutto	824	63	68	230	36	64	1	.	.	1150	45	68
tureluur	183	14	64	67	10	63	0	.	.	264	10	64
kemphaan	8	.	.	2	.	.	0	.	.	10	.	.
watersnip	5	.	.	2	.	.	0	.	.	8	.	.
klaut	4	.	.	0	.	.	0	.	.	4	.	.
wilde eend	95	7	62	27	4	64	5	.	.	142	6	64
slobeend	34	3	61	11	2	60	0	.	.	53	2	65
krakeend	3	.	.	2	.	.	0	.	.	6	.	.
zomertaling	3	.	.	0	.	.	0	.	.	3	.	.
kuifeend	2	.	.	1	.	.	0	.	.	4	.	.
tafeleend	1	2	.	0	.	.	0	.	.	2	.	.
eend*	16	1	67	5	1	.	1	.	.	24	1	55
veldleeuwerik	10	.	.	2	.	.	1	.	.	14	1	69
graspieper	3	.	.	2	.	.	0	.	.	5	.	.
gele kwikstaart	7	.	.	0	.	.	0	.	.	7	.	.
knobbelzwaan	6	.	.	2	.	.	0	.	.	10	.	.
grauwe gans	0	.	.	1	.	.	0	.	.	1	.	.
meerkoet	90	7	68	35	5	74	1	.	.	147	6	67
waterhoen	0	.	.	2	.	.	0	.	.	5	.	.
visdief	19	1	95	15	2	.	0	.	.	34	1	79
kokmeeuw	3	.	.	5	.	.	0	.	.	8	.	.
totaal	2584	197	69	890	138	67	128	121	86	4078	160	70
oppervlakte (ha)	1312			643			34			2559		
dichtheid	197 nest/100 ha			138 nest/ 100 ha			376 nest/100 ha			159 nest/ 100 ha		

* eend is waarschijnlijk wilde eend of slobeend.

figuur 2. De lotgevallen van de in 1994 in Waterland gevonden legsels.

ontwikkeling weidevogelstand

Voor het bepalen van de populatie-ontwikkeling van de diverse vogelsoorten kunnen het beste de aantallen broedparen worden vergeleken. Hierover zijn echter geen gegevens verzameld. Alleen op grond van het aantal gevonden of uitgekomen legsels valt echter geen betrouwbare uitspraak te doen omdat:

- het geïnventariseerde areaal in Waterland sedert 1989 sterk is gegroeid, (zie figuur 1);
- de nestvondsten afhankelijk zijn van de zoekintensiteit en ervaring van de vogelaar en dit nogal wisselt;
- de populatie van Kievit en Grutto in onbekende mate wordt overschat, wanneer het aantal gevonden legsels als maat wordt gebruikt.

kettingmethode

Om toch iets over de populatie-ontwikkeling te kunnen zeggen, vergelijken we van jaar tot jaar het aantal **uitgekomen** legsels op percelen die in twee opeenvolgende jaren zijn geïnventariseerd. Dit is de zogenaamde kettingmethode (Marchant et al. 1990). Op grond van de zo berekende verschillen in aantallen legsels tussen opeenvolgende jaren kan de populatie-ontwikkeling zichtbaar worden gemaakt door de

jaarlijkse toe- of afname te relateren aan een referentiejaar. Hier is het jaar 1985 als referentiejaar gebruikt (index = 100) en zijn de overige jaren op basis hiervan geïndexeerd. Zo ontstaat een relatieve maat: de kettingindex (figuur 3, zie pag. 26). Bij de soortbespreking zullen we op de afzonderlijke ontwikkelingen ingaan.

bespreking per vogelsoort

Per vogelsoort bespreken we het volgende:

- dichtheid aan gevonden legsels op maailand en weiland en eventueel bouwland;
- uitkomstpercentage en verliesoorzaken;
- populatie-trend in Waterland sedert 1985 (figuren 5 en 6)
- een vergelijking met de gegevens afkomstig uit meetnet van de provincie Noord-Holland (Scharringa, 1995);
- percentage legsels uit vóór het maaien op onbeperkt land;
- vestiging ná het maaien.

Scholekster

De dichtheid aan gevonden legsels is op maailand (15/100 ha) iets hoger dan op weiland (11/100 ha). In vergelijking met 1993 zijn op bouwland beduidend meer legsels gevonden (71/100 ha).

Het uitkomstpercentage (67 %) is vrijwel gelijk aan vorig jaar (66 %). Met name op bouwland is het broedsucces hoog (77%). Veruit de belangrijkste verliesoorzaak is predatie.

In 1994 wordt de in 1992 ingezette daling van het aantal Scholeksters afgevlakt (figuur 3). Over de periode 1985-1994 neemt de Scholekster in Waterland op percelen met nestbescherming tot 1991 duidelijk toe om vervolgens weer af te nemen. In het provinciaal meetnet blijft de Scholekster constant.

Ondanks het late maaien is slechts 54 % van de legsels uit vóór het maaien. Veel legsels worden dus door het maaien bedreigd. Behalve een aantal dat op kale slootranden, gedempte sloten, pas ingezaaide stukken e.d. ligt. Voor de laat broedende Scholeksters is er op het etgroen nog gelegenheid om te nestelen. Het broedsucces van die legsels is echter lager (55%) dan van de eerder broedende vogels.

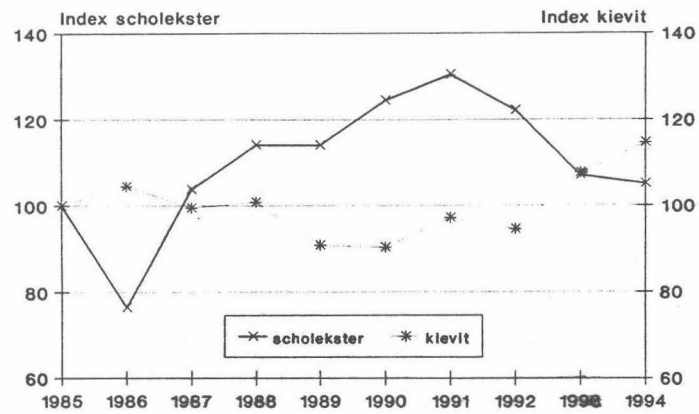
Kievit

Van de Kievit zijn in 1994 in hogere dichtheden gevonden dan in 1993 (1994 73/100 ha; 1993:67/100 ha). De legsels lagen vooral op maailand (92/100 ha) en bouwland (279/100 ha), en minder op weiland (64/100 ha). Er is nauwelijks verschil tussen beperkt en onbeperkt maailand. In 1994 broedden de Kieviten in een hoge dichtheid op bouwland (279/100 ha). De zwarte grond was erg in trek.

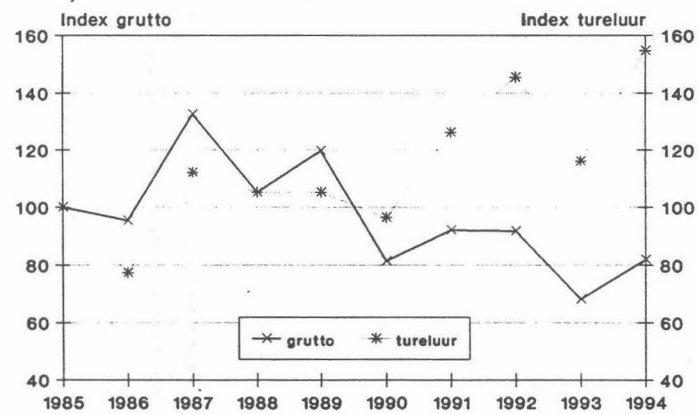
Het uitkomstpercentage is vrijwel gelijk op maailand (72 %) en weiland (71 %).

Het is een goed jaar voor de Kievit. Dat blijkt uit de populatietrend, die hoger is dan ooit (figuur 5). Het aantal succesvolle paren nam met ruim 6 % toe. In Waterland

scholekster en kievit Waterland

grutto en tureluur Waterland

Figuur 3. Populatie-ontwikkeling van de Scholekster, Kievit, Grutto en Tureluur in Waterland van 1985 tot 1994 aan de hand van uitgekomen legfels. De index is berekend volgens de kettingmethode.

schommelt de populatie tussen 1985 en 1992, maar er lijkt nu toch een positieve trend te zijn (figuur 5). Deze ontwikkeling vindt de provincie ook in het meetnet, waar in 1994 ook de hoogste waarde wordt gehaald.

Door het late maaien was het merendeel van de legsels op onbeperkt maailand uit voor het maaien (90%). In een vroeg jaar als 1993 was dat nog 66 %. De zogenaamde 'meiKieviten' lijken voor een deel uitgeweken te zijn naar o.a. bouwland. Maar toch werden nog 175 legsels gevonden op het etgroen (17 % van het totaal aantal gevonden legsels op onbeperkt maailand). Het broedsucces lag echter laag met 50 %.

Grutto

De dichtheid aan gevonden Gruttolegsels op onbeperkt maailand lag in 1994 (59/100 ha) lager dan in 1993 (63/100ha). Beperkt maailand is aantrekkelijk voor de Grutto: 105 legsel per 100 ha. In de relatienotagebieden van Waterland-Oost bereikt de Grutto hoge dichtheden (VOGEL 1994).

Op weiland (36/100 ha) zijn in 1994 beduidend meer Gruttolegsels gevonden dan in 1993 (29/100 ha). In het totaal is het aantal uitgekomen legsels in 1994 vergelijkbaar met dat van 1993 (45/100 ha tegen 43/100 ha).

Het uitkomstpercentage was zowel op het maailand als weiland beduidend hoger (68 % tegen 58 % in 1993; 64 % tegen 56 %). Het late maaien zal voor de Grutto positief hebben gewerkt. In totaal was het broedsucces 68 %, predatie was de grootste verliesoorzaak.

Na het dieptepunt van de Grutto in 1993 ligt de index van 1994 gelukkig hoger en is bijna gelijk aan 1990. Over de periode 1985-1994 vertoont de Waterlandse populatie een lichte afname (figuur 2). De schommelingen van de populatieontwikkeling lijken met name bepaald te worden door vroege of late maai-jaren (zoals 1990 en 1993). De dichtheid aan gevonden legsels op grasland (45/100 ha) is echter niet veel lager dan die in 1993 (44/100 ha) en 1992 (48/100 ha). Hiermee wordt de beperking van de kettingindexmethode op grond van het aantal uitgekomen legsels zichtbaar gemaakt. Dit wordt nog eens bevestigd door het provinciale meetnet: de Grutto is in Waterland juist heel constant (figuur 7).

Maar liefst 83 % van de legsels was uit voor het maaien. Op het etgroen broedden nog geen handje vol paren (1994:4, 1993:85). De Grutto kent een beperkt broedperiode die ongeveer loopt van begin april tot half mei.

Tureluur

De Tureluur is in 1994 in dezelfde dichtheid aangetroffen als in 1993 (10 legsels/100 ha) De soort vertoont een duidelijk voorkeur voor maailand (14/100 ha) boven weiland (10/100 ha). Beperkt maailand (6.5/100 ha) blijkt minder aantrekkingskracht te hebben dan 'vrij' maailand. De lage dichtheid van de Tureluur op land waarvan het gebruik niet achterhaald kon worden (2/100 ha) drukt de totale dichtheid aan

gevonden legsels.

Het uitkomstpercentage op maailand (64 %) ligt hoger dan in 1993 (56 %) en is vergelijkbaar met weiland (63 %). De belangrijkste verliesoorzaken zijn predatie en verlaten.

De stijging van de populatie sinds 1990 heeft na de terugval in 1993 doorgezet.

Bescherming

Door het natte voorjaar werd op veel percelen pas laat emissie-arm uitgereden. Soms waren de eerste Kieviten al uit toen de eerste mest op het land kwam. Het is belangrijk om vast te stellen dat slechts vier legsels zijn gesneuveld bij het emissie-arm uitrijden van mest!

De meest voorkomende en succesvolle technieken zijn dat de veehouder of loonwerker met de machine om het nest heenrijdt (n=158) of dat de machine wordt opgeheven (n=20). Het zijn vooral legsels geweest van de Kievit (81) en Grutto (67) die beschermd zijn. Maar ook om legsels van de Tureluur (10), Scholekster (9) en zelfs van een Watersnip, is de machine succesvol heen gereden. Het uitkomstpercentage van deze legsels is hoog (85 %). Van de legsels die verloren zijn gegaan, is predatie de belangrijkste verliesoorzaak.

nestbeschermers

Het vee ging pas laat naar buiten, toen er op de percelen al veel legsels waren. 438 nestbeschermers zijn geplaatst. Toch is dit beduidend minder dan in 1993 toen er 574 legsels met een nestbeschermer beschermd werden. Dit hoge aantal kwam toen voornamelijk voor rekening van legsels na het maaien. In verhouding waren er in 1994 weinig legsels na het maaien.

Het zijn voornamelijk de Kievit (192) en Grutto (106) die met nestbeschermers tegen vertrapping zijn beschermd. Maar ook over de legsels van Scholekster (69) en Tureluur (44) is een nestbeschermer gezet. Tevens werd bij de kritische soorten Watersnip (2) en Kemphen (3) een nestbeschermer gebruikt.

Het uitkomstpercentage (75 %) is vrijwel gelijk met dat van 1993 en 1992 (74%). In Waterland zijn predatie (18 %) en verlaten (5 %) de belangrijkste verliesoorzaken. Dankzij het plaatsen van nestbeschermers is het verlies door beweiding teruggebracht tot 2 %.

omheenmaaien

Door het late maaien was 81 % van de legsels uit voor het maaien (tabel 5). In een extreem vroeg jaar als 1993, was slechts 48 % uit voor het maaien. Er is dan ook in verhouding om weinig legsels heen gemaaid (1994: 173; 1993:543; zie tabel 8a en 8b). Het zijn voornamelijk legsels van de Grutto (51), Kievit (35), Scholekster (24), Tureluur (23) en Wilde Eend (15) waar omheen is gemaaid: gemiddeld 14 legsel per 100 ha onbepert maailand (1993:52/100 ha; 1992:45/100 ha; 1991: 28/100 ha).

Het uitkomstpercentage (68 %) was vergelijkbaar met 1993 (69 %) maar lager dan 1992 (78 %) en 1991 (75 %). De oorzaak is dat met name de predatie (1994: 18 %; 1993: 16 %) en het verlaten van het nest (1994: 10 %; 1993: 16 %) een hoge tol eiste. Het aantal legsels wat is uitgemaaid, is beperkt gebleven tot 19.

Slot

Door de weersomstandigheden was 1994 agrarisch gezien een laat voorjaar. De koeien gingen laat naar buiten en er werd pas in de tweede helft van mei gemaaid. Veel nesten waren uit voor het maaien. Toch was de bescherming hard nodig. Er werd veelal pas half april gerold en gemest met de zodebemester. Zonder die bescherming zouden veel nesten sneuvelen.

Gelukkig wordt de weidevogelbescherming in Waterland breed gedragen door een toenemend aantal veehouders en vrijwilligers die zich inspannen voor het behoud van de weidevogelstand. En de resultaten mogen er zijn: niet alleen werken er steeds meer vrijwilligers en boeren mee, maar veel belangrijker is het dat de weidevogels in Waterland het nog steeds goed doen.

Dit artikel was onmogelijk geweest zonder de inzet die boeren en vrijwilligers hebben getoond bij het veldwerk en het bijhouden van de weidevogel- en agrarische gegevens.

Dit artikel is een samenvatting van het verslag 'Weidevogelbescherming in Waterland 1994' (Bouwhuis & Visbeen 1995).

Literatuur

Bouwhuis, T & F.Visbeen, 1995. Weidevogelbescherming in Waterland in 1994 (intern verslag).

Marchant, J.H., R.Hudson, S.P.Carter and P.Whittington, 1990. *Population trends in British breeding birds*. Tring (BTO).

Provincie Noord-Holland, 1994. *Weidevogels binnen en buiten relatienotagebieden*. Uitgave van Dienst Ruimte en Groen.

Scharringa, C.J.G., 1995. *Provinciaal weidevogelmeetnet Noord-Holland 1987-1994*. Graspieper 15, (1) : 15-23.

Visbeen, F., 1993. *Bergeenden houden van gezelligheid*. Gierzwaluw 31, (4): 118-125.

Vogel, R.L., 1994. *Broedvogels van de Relatienotagebieden van Waterland-Oost. Sovonrapport 1994 06*. Sovon, Beek-Ubbergen.
